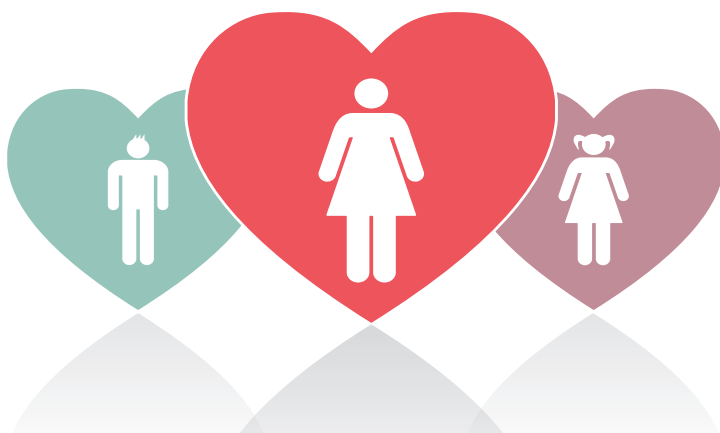

ANALIZA ISKUSTAVA ORGANIZACIJA CIVILNOG DRUŠTVA
I POVRATNIH INFORMACIJA SOCIJALNIH RADNIKA
I SAVETNIKA U ZAPOŠLJAVANJU

POVEZIVANJE REZULTATA RADI USVAJANJA ODRŽIVIH MERA

FONDACIJA ANA I VLADE DIVAC

Projekat finansira Evropska unija

Publikacija je izrađena u okviru projekta “Jačanje rodne jednakosti i položaja samohranih roditelja na tržištu rada” koji se implementira uz finansijsku podršku Evropske unije.

Sadržaj publikacije je odgovornost Fondacije Ana i Vlade Divac i ne odražava stavove Evropske unije.

**ANALIZA ISKUSTAVA ORGANIZACIJA CIVILNOG DRUŠTVA I POVRATNIH
INFORMACIJA SOCIJALNIH RADNIKA I SAVETNIKA U ZAPOŠLJAVANJU –
POVEZIVANJE REZULTATA RADI USVAJANJA ODRŽIVIH MERA**

Autorka: Tanja Marković

Izdavači: Fondacija Ana i Vlade Divac u saradnji sa Centrom za dostojanstven rad

Za izdavača: Ana Koešal

Dizajn i prelom: Grid point d.o.o.

Tiraž: 200

ANALIZA ISKUSTAVA ORGANIZACIJA CIVILNOG DRUŠTVA
I POVRATNIH INFORMACIJA SOCIJALNIH RADNIKA
I SAVETNIKA U ZAPOŠLJAVANJU

POVEZIVANJE REZULTATA RADI USVAJANJA ODRŽIVIH MERA

FONDACIJA ANA I VLADE DIVAC

BEOGRAD, 2019.

Sadržaj

1. METODOLOGIJA PRIKUPLJANJA INFORMACIJA	5
2. NORMATIVNI OKVIR POLOŽAJA SAMOHRANIH RODITELJA	7
3. ISKUSTVA OCD U AKTIVNOSTIMA ZA POBOLJŠANJE STATUSA SAMOHRANIH RODITELJA	12
4. POVRATNE INFORMACIJE ZAPOSLENIH U USTANOVAMA SOCIJALNE ZAŠTITE I SAVETNIKA U ZAPOŠLJAVANJU	14
4.1 INDIKATORI SAMOHRANOG RODITELJSTVA I PREPORUKE ZA DEFINISANJE SAMOHRANOG RODITELJA	14
4.2 PRIMERI DOBRE I LOŠE PRAKSE	17
4.3 REAKCIJE NA PREPORUČENE MEHANIZME PODRŠKE SAMOHRANIM RODITELJIMA	18
4.4 OSVRT NA UPOREDNOPRAVNA ISKUSTVA	20
5. MERE KOJE JE PREPORUČILA RADNA GRUPA – REZIME I KRITIČKI OSVRT	24
6. PREDLOZI MEĐUSEKTORSKE GRUPE O NORMATIVNIM IZMENAMA, PRAKSAMA PRIMENE ZAKONA I DRUGIM INICIJATIVAMA SA CILJEM UNAPREĐENJA POLOŽAJA I PRAVA SAMOHRANIH RODITELJA	28

1. METODOLOGIJA PRIKUPLJANJA INFORMACIJA

Projekat „Podsticanje rodne ravnopravnosti i učešća samohranih majki na tržištu rada u Srbiji“ zamišljen je kao realizacija niza komplementarnih aktivnosti koje su usmerene ka jedinstvenom cilju – ukazivanju na težak položaj samohranih roditelja na tržištu rada i zagovaranju sistemskih promena koje bi takvu situaciju promenile.

U tom cilju su u okviru projekta postojala tri fokusa. Prvi se odnosio na rad međusektorske radne grupe, koja je imala za cilj da prouči normativni okvir i praksu njegove primene i na osnovu stečenih znanja i iskustava preporuči normativne i strateške izmene. I druge aktivnosti na projektu bile su, direktno ili indirektno, usmerene na pomoć članovima radne grupe – kao što je inicijalno istraživanje o položaju samohranih roditelja koje je na indikativnom uzorku pokušalo da pruži odgovor na pitanje kakva je percepcija ove grupe među poslodavcima i državnim institucijama, ali i kako sami samohrani roditelji gledaju na svoj trenutni normativni i faktički status, odnosno sa kojim problemima se najčešće susreću u svakodnevnom ostvarivanju pojedinih prava. Iz zaključaka ovog istraživanja prositekile su neke od početnih tačaka, od kojih je radna grupa krenula sa radom.

Specifičan metodološki pristup zahtevao je da se preporuke do kojih je radna grupa došla, a koje će biti detaljno predstavljene u analizi, provere u praksi pre nego što se konačno oblikuju. Za tako nešto bio je zadužen trenerski tim koji je, na osnovu kurikuluma obuka za socijalne radnike i savetnike u zapošljavanju, realizovao treninge pod nazivom „Samohrani roditelji kao korisnici usluga zapošljavanja i socijalne zaštite“, i to sa dvostrukim ciljem. Najpre, treninzi su služili senzibilisanju polaznika na probleme samohranih roditelja i shvatanje njihovog normativnog i faktičkog položaja u okviru mera zapošljavanja i socijalne zaštite. Ali su oni istovremeno predstavljali i način da se proveri kakav je stav polaznika obuka prema nekim od predloženih mera, mehanizama i intervencija u zakonodavstvu. Takve povratne informacije, pozitivna i negativna mišljenja ljudi koji bi nova rešenja primenjivali u praksi, dragoceni su doprinos njihovom konačnom oblikovanju i zagovaranju za novi model normativnog uređenja položaja samohranih roditelja.

Istovremeno, kroz procese informisanja, osnaživanja i zagovaranja koji su pokrenuti na nivou lokalnih zajednica, više organizacija civilnog društva testiralo je mogućnosti i raspoloženje organa jedinica lokalne samouprave da prepoznaju samohrane roditelje kao ugroženu kategoriju na tržištu rada i da izmenama lokalnih propisa i politika

učestvuju u stvaranju povoljnijih uslova za njihov život i realizaciju radnih sposobnosti. Ovaj segment projekta je od značaja jer je dao uvid u lokalne kapacitete koji su po prirodi stvari i do sada imali značajnu ulogu u programima podrške samohranim roditeljima, a od kojih se očekuje da tu ulogu i uvećaju u narednom periodu.

Cilj svih navedenih aktivnosti bio je da se samohrani roditelji prepoznaju prema svojim specifičnim potrebama. One se nijednog trenutka nisu mogle razdvojiti od roditeljskih prava uopšteno, niti je to bila svrha. Naprotiv, one su se identifikovale kao komplementarne i dodatne potrebe već postojećim pravima vezanim za roditeljstvo, položaj roditelja na tržištu rada, usklađivanje profesionalnog i privatnog života, i slično. Stoga je metodologija projekta nužno vodila dvostrukom rezultatu – jedan aspekt se ticao identifikacije mehanizama za učvršćivanje i poboljšanje kvaliteta prava roditelja uopšte; drugi je bio usmeren ka specifičnim potrebama samohranih roditelja u okviru roditeljskih prava. Ovo je nužno uzrokovalo i dvojaku prirodu rezultata takvog poduhvata. Pojedini mehanizmi osnaživanja samohranih roditelja mogu se bez ikakvih problema i prepreka primeniti na sve roditelje. Neki drugi će ipak biti specifično diferencirani samo na samohrano roditeljstvo. Ukupno gledano, projekat je ishodio preporukama koje bi mogle značajno da utiču na kvalitet uživanja prava roditelja uopšte, kao i na bolje razumevanje kategorije samohranih roditelja u okviru šireg spektra regulisanja usklađivanja rada i roditeljstva.

2. NORMATIVNI OKVIR POLOŽAJA SAMOHRANIH RODITELJA

Pojam samohranih roditelja nije određen niti jednim zakonom, i to predstavlja osnovni problem kada je reč o normativnom položaju ove kategorije lica. Nedostatak definicije utiče na nejasnoće u tumačenju samog pojma samohranog roditelja, što opet direktno može uticati i na sticanje i uživanje određenih prava iz oblasti rada i socijalne zaštite.

Ako se načini pregled najvažnijih propisa u kojima se pominje samohrano roditeljstvo, prvo što će se uočiti jeste dualizam pojmovnog određenja njihovog statusa. Naime, u pojedinim zakonima je upotrebljen izraz „samohrani roditelj“, dok se u nekima zakonodavac poslužio pojmom „jednoroditeljske porodice“, odnosno „roditelja iz jednoroditeljske porodice“. Za ovakvu diferencijaciju postoji teorijsko pojašnjenje, mada nije izvesno da li je ona potrebna u praksi. Izraz „samohrani roditelj“ koristi se u radnom zakonodavstvu i označava situaciju u kojoj zaposleno lice ostvaruje neko pravo po osnovu toga što je jedini roditelj koji se brine o deci. Ova prava su rezervisana za tog pojedinca, odnosno njegov lični položaj kod poslodavca i u procesu rada, iako je njihova funkcija zaštita porodice u celini. Sa druge strane, izraz „roditelj iz jednoroditeljske porodice“ obuhvaćen je zakonima koji regulišu prava iz socijalne zaštite; njime se ukazuje na to da, iako je pojedinac titular nekog prava, on ta prava vrši isključivo u svrhu porodice kao celine. Iako se teorijski mogu razdvojiti, u praksi se često razlika gubi – kao što će se videti na primerima u daljem tekstu.

Porodični zakon¹ ne poznaje pojam samohranih roditelja, kao ni jednoroditeljske porodice. Ipak, ovaj zakon je značajan jer reguliše institut samostalnog vršenja roditeljskog prava. Članom 77. regulisano je samostalno vršenje roditeljskog prava, i to u situacijama kada je drugi roditelj nepoznat, ili je umro, ili je potpuno lišen roditeljskog prava odnosno poslovne sposobnosti, kada samo on živi sa detetom, a sud još nije doneo odluku o vršenju roditeljskog prava, na osnovu odluke suda kada roditelji ne vode zajednički život, a nisu zaključili sporazum o vršenju roditeljskog prava ili su zaključili sporazum za koji sud proceni da nije u najboljem interesu deteta, kao i kada roditelji ne vode zajednički život ako zaključe sporazum o samostalnom vršenju roditeljskog prava i ako sud proceni da je taj sporazum u najboljem interesu deteta. Kategorija samostalnog vršenja roditeljskog prava osnova je percepcije jednoroditeljskih porodica u domenu socijalne zaštite, u nedostatku preciznije definicije.

Zakon o radu² prepoznaje pravo samohranog roditelja na poseban režim radnog vremena. Članom 91. stavom 2. regulisano je da samohrani roditelj koji ima dete do sedam godina života ili dete koje je težak invalid može da radi prekovremeno,

¹ - SLUŽBENI GLASNIK RS, BR. 18/2005, 72/2011 – DR. ZAKON I 6/2015.

² - SLUŽBENI GLASNIK RS, BR. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013, 75/2014, 13/2017 – ODLUKA US, 113/2017 I 95/2018 – AUTENTIČNO TUMAČENJE.

odnosno noću, samo uz svoju pisanu saglasnost. Zakon o radu međutim ne daje pojam samohranog roditelja, niti bliže određuje bilo kakvu specifikaciju kako se oni mogu prepoznati u radnom pravu.

Zakon o socijalnoj zaštiti³ priznaje pravo na uvećanu novčanu socijalnu pomoć jednoroditeljskoj porodici (član 85.). Definicije jednoroditeljske porodice u zakonskom tekstu nema, niti bilo kakvih bližih određenja šta bi se pod jednoroditeljskom porodicom moglo smatrati. U praksi se dešava da se pod jednoroditeljskom porodicom smatra i situacija u kojoj se jedan roditelj sam stara o detetu u situacijama iz člana 98. zakona, kada je drugi roditelj na izdržavanju kazne zatvora ili je hospitalizovan na obaveznom lečenju u trajanju od mesec dana, ili duže. Nacrt novog zakona o socijalnoj zaštiti koji je tokom 2018. godine predstavljen na javnoj raspravi ali je povučen na doradu nakon mnogobrojnih primedbi stručne javnosti, sadržao je definiciju jednoroditeljske porodice koja se vezivala za samostalno vršenje roditeljskog prava iz Porodičnog zakona. Nije međutim jasno da li će se u konačnoj verziji zakona ova definicija zadržati ili eventualno elaborirati, kako je u toku javne rasprave predloženo.

Zakon o finansijskoj podršci porodici sa decom⁴ jedini je važeći zakonski propis koji sadrži definiciju jednoroditeljske porodice. U članu 28. ovog zakona, jednoroditeljska porodica definisana je na sledeći način:

„Jednoroditeljska porodica u smislu ovog zakona, jeste porodica u kojoj jedan roditelj samostalno vrši roditeljsko pravo, pod uslovom:

- 1) da je drugi roditelj nepoznat;*
- 2) da je drugi roditelj preminuo, a nije ostvareno pravo na porodičnu penziju;*
- 3) da je drugi roditelj postao potpuno i trajno nesposoban za rad, a nije stekao pravo na penziju;*
- 4) da je drugi roditelj preminuo, a ostvareno je pravo na porodičnu penziju;*
- 5) da je drugi roditelj na izdržavanju kazne zatvora duže od šest meseci;*
- 6) da drugi roditelj ne vrši roditeljsko pravo po odluci suda;*
- 7) da drugi roditelj ne doprinosi izdržavanju deteta, a izvršenje obaveze izdržavanja nije bilo moguće obezbediti postojećim i dostupnim pravnim sredstvima i postupcima.*

Ne smatra se jednoroditeljskom porodicom, u smislu ovog zakona, porodica u kojoj je roditelj koji je samostalno vršio roditeljsko pravo, po prestanku ranije bračne, odnosno vanbračne zajednice, zasnovao novu bračnu, odnosno vanbračnu zajednicu.“

3 - SLUŽBENI GLASNIK RS, BR. 24/2011.

4 - SLUŽBENI GLASNIK RS, BR. 113/2017 I 50/2018.

Na osnovu člana 28. može se izvesti nekoliko zaključaka. Najpre, pojam jednoroditeljske porodice se oslanja na institut samostalnog vršenja roditeljskog prava. U taksativnom nabranju situacija koje sledi, ono se ponavlja (tačke 1, 2, 4 i 6.) ali i dopunjava nekim novim elementima. Nesaglasje između tačaka 2) i 4) rezultat je izuzetno loše nomotehnike, budući da su ove tačke naizgled nepotrebno razdvojene a tek se u članu 31. vidi svrha njihovog nezavisnog postojanja, i to u odnosu na određivanje cenzusa za ostvarivanje pravo na dečiji dodatak. Nezavisno od toga, moguće je utvrditi novine u percepciji jednoroditeljske porodice uvođenjem nekoliko specifičnih situacija koje do sada nisu bile normirane. Tako se u tački 3) određuje da će se jednoroditeljskom porodicom smatrati i ona u kojoj oba roditelja postoje i fizički su prisutna u istom domaćinstvu ali samo jedan roditelj vrši roditeljsko pravo a drugi roditelj je izgubio radnu sposobnost a nije stekao pravo na invalidsku ili starosnu penziju. Iako nedovoljna jer ne pokriva sve situacije ove vrste, važno je napomenuti da je značajan korak napred prepoznavanje okolnosti koje se javljaju u praksi a koje ukazuju na potrebu socijalne zaštite porodica koje ne spadaju u klasični model postojanja samo jednog roditelja u životu deteta (dece). Isto se može reći i za tačku 5) koja reguliše situaciju u kojoj funkcionalni roditelj postoji ali u periodu koji se može smatrati značajnim (najkraće šest meseci) neće moći da faktički vrši najveći deo svojih roditeljskih prava i dužnosti, uključujući i materijalni i finansijski doprinos porodici, koji je u primarnom fokusu ovog zakona. Šteta je međutim što nisu prepoznate i neke druge situacije koje se faktički mogu svesti na navedenu – na primer, kada je drugi roditelj hospitalizovan na obaveznom lečenju, ili je teško bolestan bez obzira na to gde se lečenje vrši (da li boravi kod kuće, u medicinskoj ustanovi u zemlji ili inostranstvu). Konačno, tačka 7) sadrži potencijalno rešenje problema koji je jedan od osnovnih kada je reč o percepciji samohranih roditelja – šta se dešava kada drugi roditelj ne plaća izdržavanje dece koje je utvrđeno odlukom suda. Iako se dugo pričalo o takozvanom alimentacionom fondu, i predlagana su različita rešenja, problem neisplaćivanja izdržavanja dece i dalje ostaje jedan od osnovnih kada je reč o materijalnoj sigurnosti porodice nakon razvoda roditelja. Rešenje predviđeno ovih zakonom nije sasvim funkcionalno. Iako je pohvalno što se razmišlja u ovom pravcu, čini se da ono neće doneti značajnu razliku samohranim roditeljima budući da predviđa da se pre sticanja statusa roditelja iz jednoroditeljske porodice mora dokazati da izvršenje obaveze izdržavanja nije bilo moguće obezbediti postojećim i dostupnim pravnim sredstvima i postupcima – što je prilično nejasna formulacija koja potencijalno podrazumeva višegodišnje sudske postupke i konačno postupak izvršenja. Čini se da je mala korist samohranom roditelju što će dobiti mogućnost da ostvari pravo na uvećan dečiji dodatak sa nekoliko godina zakašnjenja i bez mogućnosti da stekne univerzalni status samohranog roditelja koji će se odnositi i na druga prava iz socijalne zaštite usmerena ka materijalnoj sigurnosti porodice.

Zakon o zapošljavanju i osiguranju za slučaj nezaposlenosti⁵ ne poznaje pojam samohranog roditelja niti jednoroditeljske porodice. Sa druge strane, Nacionalna strategija zapošljavanja za period 2011 – 2020. godine svrstava samohrane roditelje u posebno osetljivu grupu lica koja traže zaposlenje, a godinama unazad godišnji nacionalni akcioni planovi zapošljavanja pominju samohrane roditelje kao teže zapošljivu grupu. Definicije samohranog roditelja, međutim, u ovim strateškim dokumentima ne postoje.

Samohrani roditelji pominju se i u propisima koji se odnose na zdravstvenu zaštitu, kao i u nekim lokalnim propisima. U njima po pravilu izostaje definicija ovog pojma, a prava koja ostvaruju na nivou lokalnih samouprava nisu ujednačena i nisu trajnog karaktera (u prethodnim istraživanjima se došlo do zaključka da se uglavnom odnose na jednokratnu pomoć samohranim roditeljima koji su materijalno ugroženi, i to kroz novčanu pomoć ili pomoć u robi).

Iz kratkog pregleda propisa u kojima se pojavljuju samohrani roditelji (odnosno, jednoroditeljska porodica) kao potencijalni korisnici nekog prava, može se zaključiti da postoji ignorantski stav zakonodavca prema određivanju pojma samohranog roditelja. U vezi sa time moguće je postaviti nekoliko prethodnih pitanja, čiji odgovori mogu ukazati na osnovne pravce budućeg normiranja položaja samohranih roditelja.

Najpre, postavlja se pitanje terminologije. Da li je opravdano zadržati odvojene pojmove „samohrani roditelj“ i „jednoroditeljska porodica“? Da li oni ukazuju na isto stanje u porodici, ili se mogu razdvojiti i u praksi (teorijsko razdvajanje postoji ali je veoma relativizovano u pojedinim situacijama)? Pitanje terminologije nije samo pitanje nomotehnike; ono je i suštinski vezano za koncept širine obuhvata pravne kategorije samohranog roditeljstva.

Potom, postavlja se pitanje strategije normiranja prava vezanih za samohrane roditelje, a u funkciji njihovog definisanja. Postoje dva pristupa problemu. Jedan se može nazvati parcijalnim, a drugim centralnim. Parcijalni pristup podrazumeva da je kategorija samohranog roditeljstva suviše kompleksna da bi se mogla odrediti na nivou jednog krovnog propisa. Umesto toga, potrebno je definisati samohrane roditelje (jednoroditeljsku porodicu) svakim pojedinačnim propisom koji uređuje neko pravo na koje potencijalno samohrani roditelji (jednoroditeljska porodica) imaju pravo. Iako pragmatičan, ovaj pristup bi mogao dovesti da u praksi samohrani roditelj može da se smatra takvim pred pojedinim institucijama sistema, dok pred drugim ne bi imao taj status⁶, koji bi posledično morao iznova da dokazuje, što nije samo nepraktično sa stanovišta vremena, energije i novca (i roditelja, i zaposlenih

5 - SLUŽBENI GLASNIK RS, BR. 36/2009, 88/2010, 38/2015, 113/2017 I 113/2017 – DR. ZAKON.

6 - OVAKVA SITUACIJA TRENUTNO POSTOJI U ODNOSU NA STATUS SAMOHRANOG RODITELJA U NACIONALNOJ SLUŽBI ZA ZAPOŠLJAVANJE I CENTRIMA ZA SOCIJALNI RAD.

u državnim institucijama), već dovodi i do pravne nesigurnosti zbog potencijalno različitih tumačenja uslova za ostvarivanje nekog prava. Zbog toga se javlja drugi pristup problemu, koji je u osnovi centristički – zasnovan na jednoj krovnoj definiciji koja bi nedvosmisleno ukazala na to ko se može smatrati samohranim roditeljem, dok bi za ostvarivanje pojedinih prava postojali dopunski uslovi. Idealno mesto za takvu definiciju, u smislu pozicije u pravnom sistemu i vrste materije koju reguliše, jeste Porodični zakon. Svi ostali zakoni sadržali bi definicije koje bi polazile od osnovnog pojma i eventualno normirali dodatne uslove.

Konačno, mora se dati odgovor na pitanje: kako definisati samohranog roditelja? Izvesno je da postoje dva pristupa, bez obzira na to koja se od prethodno opisanih strategija normiranja prihvati. Prema jednom bi se normirala široka deskriptivna definicija koja bi se zasnivala na samostalnom vršenju roditeljskog prava ali bi potom izašla iz tih okvira i pokušala da obuhvati sve situacije u kojima se jedan roditelj može smatrati jedinim roditeljem koji brine o deci (takva vrsta definicije je korišćena u Zakonu o finansijskoj podršci porodici sa decom). Ovakav pristup je nepraktičan iz više razloga. Najpre, zbog toga što je numerus clausus metodologija uvek rizična – lako je izostaviti elemente koji su bitni i koji će u praksi uskratiti status samohranog roditelja nekoj grupi roditelja kojima je očigledno potrebna. Drugo, pojam samohranog roditelja se proteže i na radno i na socijalno pravo, sa potpuno drugačijim okvirom i svrhom utvrđivanja ovog statusa. Nije stoga racionalno očekivati da će se moći doći do definicije koja bi bila praktično primenjiva i u Zakonu o radu i u Zakonu o socijalnoj zaštiti, bez izuzetka. Postavlja se konačno i pitanje gde bi se ona nalazila – u jednom ili drugom pomenutom zakonu, ili na nekom trećem mestu? Zbog toga je drugi pristup racionalniji i bolje prihvaćen od strane praktičara – da se samohrani roditelji normiraju kao najšira moguća grupa u Porodičnom zakonu, dok se pojedinačnim zakonima koji regulišu specifična prava samohranih roditelja mogu/moraju utvrditi dodatni uslovi koji zavise od vrste i svrhe konkretnog prava u pitanju. U tom smislu, definicija samohranog roditelja koja bi predstavljala krovni pojam, bila bi sasvim jednostavna: Samohrani roditelj (ili roditelj iz jednoroditeljske porodice) je onaj koji se sam stara o detetu. Više o pojmu „staranja o detetu“ i ovoj definiciji biće reči u kasnijem tekstu.

3. ISKUSTVA OCD U AKTIVNOSTIMA ZA POBOLJŠANJE STATUSA SAMOHRANIH RODITELJA

U okviru projekta realizovana je i aktivnost osnaživanja organizacija civilnog društva da na nivou lokalnih samouprava zagovaraju uvođenje mera podrške samohranim roditeljima i informišu organe lokalne samouprave, kao i širu javnost, o problemima koje ova populacija ima.

Rezultati ovih aktivnosti su indikativni u smislu procene potencijala lokalnih samouprava za implementaciju mera koje su razmatrane na radnoj grupi ali i na seminarima, kao i procene političke volje, osvešćenosti i spremnosti da se na lokalnom nivou pristupi inovacijama u merama podrške samohranim roditeljima. Dodatno, realizacija projekta pomogla je i stvaranju opšte slike o kapacitetima organizacija civilnog društva na lokalnu i njihovim mogućnostima da uspešno komuniciraju kako sa lokalnim vlastima, tako i sa samohranim roditeljima kao korisnicima njihovih usluga (podrške, osnaživanja, edukacije).

U aktivnosti je bilo uključeno šest organizacija iz šest opština i gradova: Aleksandrovac, Beograd (gradska opština Zemun), Babušnica, Čačak, Čičevac i Pirot. Uglavnom su realizovane kampanje informisanja javnosti o problemima samohranih majki, dakle otvaranje pitanja u javnosti, stavljanje teme na agendu lokalnih vlasti i tome slično. Nekoliko projekata imalo je za cilj i direktno osnaživanje samohranih majki za zapošljavanje kroz obuke. Gotovo svi projekti sadržali su i osnaživanje samohranih kroz okupljanja i udruživanja. Iako su postavljeni ciljevi projekata praktično realizovani, postojali su razni izazovi koji su uticali na održivost pokrenutih inicijativa. Na primer, samohrane majke koje su dobile podsticaj za pokretanje sopstvenog posla nisu bile zainteresovane za dugoročne planove jer se oslanjaju na socijalna davanja, koja bi izgubile pokretanjem profitne delatnosti.

Zaključci koji se mogu izvesti idu u dva smera. Sa jedne strane, rezultati planiranih aktivnosti u velikoj meri zavise od snage organizacije koja ih preporučuje, zagovara, realizuje. Organizacije na lokalnom nivou imaju različitu strukturu, tradiciju, način delovanja, kao i finansijsku podršku (odnosno, odsustvo iste). Od njihovih različitih kapaciteta zavisi i domašaj mera koje pokušavaju da predstave; ipak, indikativno je da su sve organizacije naišle na dobar odziv i podršku samohranih majki, i u tom segmentu (njihovog udruživanja i osnaživanja, kao i specifične edukacije) postigle uspeh. Sa druge strane, domašaj ovakvih aktivnosti u mnogome zavisi i od spremnosti lokalnih samouprava da podrže inicijativu, kako u finansijskom i organizacionom smislu, tako i kroz načelnu podršku politikama koje se odnose na samohrane roditelje, i roditeljstvo uopšte. U konkretnim primerima, saradnja organa

lokalnih vlasti sa organizacijama civilnog društva, bila je na zadovoljavajućem nivou. Medijske kampanje su bile podržane i dale zadovoljavajuće rezultate, kao i opšte informisanje građana (naročito su se istakle u podršci lokalne samouprave u Pirotu i Čićevcu). Nakon završenog projekta, opština Aleksandrovac je konkretnu organizaciju podržala dodatnim sredstvima kako bi nastavila svoje aktivnosti.

Kada je reč o potrebama samohranih roditelja na lokalnu, zaključci nedvosmisleno potvrđuju da je reč o komplikovanom problemu koji zahteva saradnju i koordinaciju različitih institucija države i lokalne samouprave. Prioritet bi morali da budu oni roditelji koji žive ispod linije siromaštva, a koji su uočeni u većini lokalnih samouprava u toku trajanja projekta. Jednokratna pomoć ali i sistemsko rešavanje njihovog statusa, od najveće su važnosti. Iako se pod podrškom uglavnom podrazumevaju materijalna davanja, što je razumljivo imajući u vidu siromaštvo u kojem se posmatrane porodice nalaze, ne sme se zanemariti značaj psihološke podrške koja ponekad ima podjednako značajnu, pa i veću, ulogu u socijalizaciji i radnoj aktivaciji samohranog roditelja. Nakon toga, kao nadogradnja na započete inicijative, lokalne samouprave bi morale da se bave razvijanjem usluga u zajednici, koje su prepoznate kao opšta potreba roditelja ali i naročita potreba samohranih roditelja. Značajno se mora raditi i na senzibilizaciji društva, koje često umesto podrške samohranim roditeljima, pre svega majkama, stavlja dodatni teret razvijanjem stereotipa, diskriminisanjem i socijalnim izopštavanjem – koje se dešava kako na nivou zajednice i poslodavaca, tako i na nivou osnovne (primarne) i šire porodice.

4. POVRATNE INFORMACIJE ZAPOSLENIH U USTANOVAMA SOCIJALNE ZAŠTITE I SAVETNIKA U ZAPOŠLJAVANJU

Na seminarima „Samohrani roditelji kao korisnici usluga zapošljavanja i socijalne zaštite“ ukupno je učestvovalo 56 savetnika u zapošljavanju i 65 socijalnih radnika, iz Beograda, Novog Sada i Niša. Seminari su zamišljeni kao obuke za senzibilizaciju zaposlenih u dve institucije koje imaju direktan kontakt sa samohranim roditeljima i koje u svojim internim propisima prepoznaju kategoriju samohranog roditeljstva, odnosno jednoroditeljske porodice. U pitanju su bile interaktivne edukacije sa razmenom informacija i iskustava ne samo u smeru trener – učesnici, već i kroz razmenu između samih učesnika i davanje povratnih informacija trenerima o pojedinačnim merama, mehanizmima i iskustvima koja su predstavljena. Otuda su polaznici bili istovremeno i fokus-grupa za proveru različitih potencijalnih preporuka koje su definisane na međusektorskoj radnoj grupi.

Među povratnim informacijama koje su treneri zabeležili, naročito su važne one koje se tiču percepcije samohranih roditelja (indikator samohranog roditeljstva), razmene primera dobre i loše prakse, kao i reakcije učesnika na razne mere koje su predložene od strane trenera, a koje bi se potencijalno mogle predložiti kao deo mehanizama za poboljšanje položaja samohranih roditelja.

4.1 INDIKATORI SAMOHRANOG RODITELJSTVA I PREPORUKE ZA DEFINISANJE SAMOHRANOG RODITELJA

Učesnici su imali veoma dinamičan pogled na samohrano roditeljstvo i kao indikatore su navodili ne samo uzroke samohranog roditeljstva (kako i zašto neko postaje samohrani roditelj) već i posledice takvog statusa iz kojih proističe nužnost za aktiviranje dodatnih mera socijalne zaštite.

Kada je reč o indikatorima prepoznavanja samohranih roditelja, definišu se dve grupe. U jednu spadaju oni koji su karakteristični za zakonsko uređenje samostalnog vršenja roditeljskog prava – smrt drugog roditelja, situacija kada je drugi roditelj nepoznat, kao i kada je lišen vršenja roditeljskog prava odlukom suda. Ovo su okolnosti koje su inače poznate i savetnicima u zapošljavanju i socijalnim radnicima u svakodnevnoj praksi. One su međutim dopunjene dodatnim indikatorima, koji su od izuzetnog značaja jer predstavljaju ono sa čime se učesnici seminara susreću u praksi a što nije normirano kao samohrano roditeljstvo. Ovi indikatori su raznovrsni. Najviše ima onih koji se vezuju za situacije kada drugi roditelj ne vrši svoje pravo i ne učestvuje u podizanju dece, odnosno staranju o deci – kada se nalazi u zatvoru, kada je teško bolestan, kada se vodi kao nestao,

kada je nepoznatog prebivališta ili boravišta a brak između roditelja nije razveden, kada je brakorazvodna parnica u toku, i tome slično. Postoje i situacije koje su specifične, kao što je slučaj sa nasiljem u porodici, kada nije postojala jednoglasnost učesnika da li se porodica može smatrati jednoroditeljskom pre nego što se sprovede postupak predviđen zakonom i jedan roditelj liši vršenja roditeljskog prava. I kod okolnosti kada je jedan roditelj radno nesposoban postojalo je značajno neslaganje učesnika – dok su jedni tvrdili da je to indikator samohranog roditeljstva, drugi su bili oprezniji sa utvrđivanjem takvog nečeg budući da je radno nesposoban roditelj i dalje prisutan emotivno i vaspitno, a može da učestvuje (u zavisnosti od okolnosti koje su dovele do radne nesposobnosti) i u kućnim poslovima ili na drugi način da podržava porodicu. Naročito je važna grupa faktora koji utiču – prema mišljenju učesnika – na postojanje jednoroditeljske porodice i u situaciji kada ne postoji zvanična odluka suda o tome, odnosno kada postojeća odluka suda kazuje suprotno. Ovo će najčešće biti slučaj kada jedan od roditelja ne plaća izdržavanje deteta, niti pokazuje bilo kakvu zainteresovanost da se nađe u njegovom životu i učestvuje u njegovom vaspitanju. Od izuzetnog značaja je i situacija koju su učesnici opisali, kada jedan od roditelja učestvuje u izdržavanju deteta u smislu finansijske potpore ali ne učestvuje u emotivnom životu deteta. Tada se porodica takođe mora smatrati jednoroditeljskom, iako ne postoji samohrani roditelj (ovde se došlo do zaključka da ova dva pojma mogu imati različitu sadržinu i postojati nezavisno jedan od drugog). Nedostatak emotivne podrške ukazuje na nužnost reakcije institucija socijalne zaštite čak i kada ne postoji materijalna ugroženost porodice.

Druga grupa indikatora koje su učesnici percipirali kao odlučujuće prilikom odlučivanja da li je neki roditelj samohrani ili nije, jesu oni koji se mogu obeležiti kao indikatori posledica koje stvara samohrano roditeljstvo. Iako oni nisu ključni kada je reč o normativnom okviru veoma je važno imati ih na umu prilikom formiranja slike o samohranim roditeljima, jer su nastali kao posledica obimnog iskustva učesnika u radu sa ovom grupom. Od ovih indikatora najčešće se pominju uvećana odgovornost samohranog roditelja, nedostatak vremena (za traženje posla, socijalni život, kao i za zadovoljenje svih potreba dece), kao i stigmatizacija njegovog položaja od strane šire porodice, primarne porodice, pa i zajednice uopšte. Diskriminacija se često pominjala kao jedan od faktora prepoznavanja teškog položaja samohranih roditelja, i to najpre ona koja je uočena na strani poslodavaca i potencijalnih poslodavaca, a na šta su u većem broju slučajeva ukazivali savetnici u zapošljavanju. Ranjivost je takođe jedan od faktora koji su se često isticali, najpre u smislu ekonomske nesigurnosti porodice ali i u smislu nedostatka sistemske podrške u emotivnom smislu samohranim roditeljima, naročito tamo gde ne postoji podrška primarne i šire porodice – ovakve okolnosti su iskustveno označene kao povoljne za pojavu bolesti zavisnosti i drugih oboljenja kod roditelja (narkomanija, alkoholizam, depresija) i potencijalna opasnost da dođe do zanemarivanja deteta. Po pravilu, samohrani roditelj koji je lišen eksterne podrške nema dovoljno vremena i snage kako za socijalni život, tako ni za lični razvoj, ili napredovanje u profesionalnom smislu.

Kada je reč o potencijalnom definisanju samohranih roditelja, učesnicima su postavljena tri pitanja o kojima je ranije bilo reči: Da li je potrebno zadržati dva pojma u zakonodavstvu? Da li je racionalnije imati jednu krovnu i više specifičnih definicija, ili je bolje da svaki poseban zakon sadrži različite definicije? Kako definisati samohranog roditelja (roditelja iz jednoroditeljske porodice) u krovnoj definiciji?

Na prvo pitanje nije dobijen nedvosmislen odgovor. Iako se čini da je većina učesnika bila za pojednostavljanje putem zadržavanja pojma jednoroditeljske porodice i roditelja iz jednoroditeljske porodice, postojala su mišljenja da pojam samohranog roditelja nije prevaziđen i da se može naći i u budućem zakonodavstvu. Naročito je upečatljivo stanovište, koje su ponovili učesnici na više seminara, da je pojam samohranog roditelja po prirodi takav da obuhvata samo jednu vrstu jednoroditeljske porodice. Dakle, prema ovom tumačenju, koje bi trebalo da nađe svoje mesto i u raspravama o budućoj terminologiji, jednoroditeljska porodica bi bila svaka porodica u kojoj postoji jedan roditelj koji se prevashodno (ne mora i isključivo) stara o deci. Samohrani roditelj bi bio roditelj koji živi u takvom obliku jednoroditeljske porodice u kojem je on zaista prepušten samome sebi (sam(o)-hrani porodicu) pre svega u materijalnom smislu ali i u pogledu izostanka drugih vrsta podrške koje mogu doći od primarne porodice, šire porodice, i tome slično. Ovakvo stanovište ima utemeljenje u realnosti i rezultat je velikog iskustva učesnika u percepciji modaliteta jednoroditeljskih porodica.

Kada je reč o drugom pitanju, ubedljiva većina učesnika bila je na stanovištu da je potrebno imati jedinstvenu definiciju samohranog roditeljstva, odnosno jednoroditeljske porodice. Imajući u vidu prethodno rečeno o terminologiji koja bi bila u upotrebi, njihovi stavovi se uglavnom svode na mogućnost da se jednoroditeljska porodica u najširem smislu definiše Porodičnim zakonom, a da se uslovi za ostvarivanje posebnih prava bliže urede drugim relevantnim zakonima (i ostalim propisima). Za učesnike ovo pitanje nije imalo samo teorijski i nomotehnički značaj – naprotiv, u velikoj meri su izrazili svoja očekivanja da će na ovaj način doći do ujednačavanja tumačenja pojma samohranog roditelja i lakšeg utvrđivanja njihovog statusa, uz sprečavanje sadašnje situacije da svaka institucija ponaosob mora ispočetka da utvrđuje sve relevantne činjenice za status samohranog roditeljstva i ispunjenost uslova za korišćenje određenih prava tim povodom.

Konačno, u skladu sa prethodnim odgovorima, definicija jednoroditeljske porodice koju su učesnici predlagali u najvećem broju slučajeva zasnivala se na „samostalnom vršenju roditeljskog prava“. Nakon ukazivanja na nedostatke u njoj, učesnici su se uglavnom slagali da je potrebno koristiti izraz „roditelj koji se sam stara o detetu“, po ugledu na neke definicije iz uporednog prava, ali nije postojalo potpuno slaganje šta može biti sadržina pojma „staranja o detetu“ – najoptimalnija definicija ovoga pojma data je u vidu okolnosti da „jedan roditelj samostalno zadovoljava sve potrebe deteta bez podrške drugog roditelja“, odnosno „da je jedan roditelj odgovoran za odluke koje donosi u vezi deteta“.

4.2 PRIMERI DOBRE I LOŠE PRAKSE

Učesnici seminara zamoljeni su u okviru jedne od sesija da podele sa grupom primere dobre i loše prakse ostvarivanja prava samohranih roditelja, iz njihovog ličnog iskustva ili iskustva njihovih koleginica i kolega.

Indikativno je da se primeri dobre prakse uglavnom zasnivaju na okolnostima u kojima su institucije dobro radile svoj posao i istovremeno sarađivale na ispunjenju zajedničkog cilja, a to je dobrobit dece iz jednoroditeljskih porodica. U tim primerima su samohrani roditelji predstavljeni kao hrabri, odlučni, psihički stabilni pojedinci koji su – iako su se nalazili u veoma teškim životnim okolnostima – našli način da se izdignu iz problema koji su nastali nestankom drugog roditelja iz života porodice (bez obzira na faktore koji su do toga doveli). Ova karakteristika se ponavlja kao veoma važan – može se reći presudan – faktor uspeha mera koje centri za socijalni rad, Nacionalna služba za zapošljavanje, ali i druge ustanove socijalne zaštite i drugi državni sistemi i institucije primenjuju u slučajevima samohranog roditeljstva. Samim tim, to je i poruka koja bi se mogla svesti na zaključak da je od odlučujuće važnosti da se ispune dve pretpostavke u sticaju, kako bi se omogućio maksimalan napor da se u okvirima i mogućnostima postojećeg sistema neki problem samohranog roditelja reši: koordinisanost, razmena informacija i drugi vidovi saradnje između nadležnih institucija i organizacija; i spremnost, odnosno mogućnost sistema da pruži psihološku podršku samohranom roditelju koja će mu u kriznim trenucima značiti i više, ili makar isto, koliko i jednokratna materijalna pomoć. Podrška u smislu informisanja o potencijalnim pravima je takođe važna; ipak, nameće se zaključak da je pouka obrađenih primera dobre prakse ta, da je najvažnije raditi sa roditeljem na osnaživanju i konkretizaciji i usmeravanju napora ka ostvarenju konačnog cilja – materijalnoj, socijalnoj i psihološkoj stabilizaciji porodice.

Primeri loše prakse imali su drugačiju konotaciju. Oni su se naime uglavnom zasnivali na tome da u pojedinim situacijama samohrani roditelji jednostavno nisu imali snage, interesa ili volje da iskoriste ono što im sistem pruža, i da su na taj način onemogućili njegovo delovanje. Interesantno je da se u navedenim primerima loše prakse uglavnom nisu pominjali sistemski nedostaci i da je izostala samokritičnost učesnika, odnosno kritički odnos prema drugim delovima sistema. Ipak, ono što se moglo uočiti kroz detaljniju i dublju diskusiju, jeste da lošu praksu uzrokuje nekoliko subjektivnih i objektivnih okolnosti, koje najčešće deluju istovremeno i od kojih su neke presudne: nedostatak interesovanja samohranog roditelja (faktor koji se po pravilu javljao u svim primerima); zloupotreba prava od strane roditelja (najčešće u smislu neplaćanja izdržavanja ili delovanja u pravcu lišenja roditeljskog prava drugog roditelja; bilo je i primera odugovlačenja u slučajevima razvoda, zloupotrebe normativnih nedostataka od strane advokata roditelja, i slično); nekoordinisanost sistema, nedostatak razmene informacija i nedostatak međusektorske saradnje uopšte; teški uslovi rada, nedovoljna opremljenost i nedovoljan broj zaposlenih u

institucijama koje bi trebalo da se staraju o ostvarivanju prava samohranih roditelja. Poslednja dva navedena faktora nisu se pojavljivala direktno u pomenutoj vežbi, ali su često bila predmet rasprava učesnika tokom seminara. Sasvim je izvesno, na osnovu prikupljenih informacija, da su učesnici preopterećeni radnim zadacima i da je glavna posledica toga da nije uvek moguće očekivati od njih optimalnu reakciju u konkretnom slučaju. Postoji takođe frustriranost normativnim prazninama i lošim rešenjima i tumačenjima, ili neefikasnim delovanjem drugih delova sistema (naročito su se pominjali preterano dugo trajanje sudskih postupaka, kao i ignorisanje javnog tužilaštva pojedinih radnji koje mogu predstavljati bića krivičnih dela). Nedostatak sankcionisanja onih koji zloupotrebljavaju sistem doveo je do toga da se u većini debata o dobrim i lošim praksama kojih su bili svedoci u toku rada, rasprava o novim rešenjima u sistemu u velikoj meri svede na razmatranja da li će ona i u kojoj meri moći da budu zloupotrebljena.

4.3 REAKCIJE NA PREPORUČENE MEHANIZME PODRŠKE SAMOHRANIM RODITELJIMA

Učesnicima seminara ponuđeno je više potencijalnih mera i mehanizama podrške samohranim roditeljima. Oni nisu bili jednodimenzionalni; naprotiv, usmereni su kako na normativni i strateški okvir, tako i na lokalne mere i usluge u zajednici. Reakcije učesnika na svaku pojedinačnu meru otkrivaju ne samo njene potencijalne i nedostatke u formalnom smislu, već i realnost realizacije imajući u vidu politički okvir, dostupne ljudske i finansijske kapacitete.

1. Kada je reč o merama izmena zakona i strateških dokumenata, bila su ponuđena dva mehanizma: formiranje baze samohranih roditelja i uključivanje samohranih roditelja u aktivne mere zapošljavanja u okviru Nacionalnog akcionog plana zapošljavanja (NAPZ).
- Povodom formiranja baze samohranih roditelja, učesnici su imali pozitivne komentare budući da bi takva baza olakšala i ubrzala rad sa ovom kategorijom lica, dok bi samim roditeljima olakšala dokazivanje statusa samohranog roditeljstva. Naročito je istican princip međuinstitucionalne povezanosti, koja je trenutno na niskom nivou i nije dovoljno efikasna kada je reč o razmeni informacija. Kao negativni aspekti su navedeni finansijski izdaci za formiranje i ažuriranje, kao i mogućnosti zloupotreba nakon gubitka statusa koji nije evidentiran usled neredovnog održavanja i upisa novih činjenica od značaja za status samohranog roditeljstva. Bilo je i komentara koji su išli u pravcu negativnog stava zbog povećanja obima posla zaposlenih u centrima za socijalni rad; sasvim je izvesno međutim da ažuriranje baze ne bi bio isključivo njihov posao, tako da se ovaj nedostatak može otkloniti boljom organizacijom.

- Povodom određivanja konkretnih mera za samohrane roditelje u NAPZ nije bilo negativnih reakcija, a učesnici su uglavnom isticali da bi se samohrani roditelji bez problema mogli uključiti u neke postojeće mere, kao što su javni radovi ili programi samozapošljavanja; istaknuto je i da postoje programi dodatnog obrazovanja i obuka (prekvalifikacija, dokvalifikacija) koji su primenjivi i na ovu grupaciju nezaposlenih lica. Isticali su međutim i da je potrebno na nivou zakona i podzakonskih akata omogućiti zadržavanje određenih socijalnih davanja i nakon uključivanja u neki od programa Nacionalne službe za zapošljavanje, odnosno zapošljavanja ili radnog angažovanja na određeno vreme, budući da je to najčešći razlog odustanka odnosno odbijanja ponuđenih poslova i rada na crno (ne samo roditelja, već svih na evidenciji) – što je okolnost koja je potvrđena i u radu OCD na lokalnom nivou, kako je pojašnjeno u prethodnom tekstu.

2. Mere koje podrazumevaju podršku socijalnih preduzećima i subvencionisanje usluga u zajednici (pranja i peglanja veša, spremanja obroka, čišćenja kuće, čuvanja dece), naišle su na dobar prijem kod učesnika. Oni su se složili, praktično bez izuzetka, da bi takve mere omogućile samohranim roditeljima da imaju daleko više vremena za traženje ili obavljanje posla, kao i da provedu kvalitetno vreme sa decom ili u socijalizaciji sa drugima. Koncept socijalnih preduzeća je takođe naišao na veoma dobar prijem, dok su posebno ukazali i na mogućnost rešavanja više problema istovremeno (zapošljavanje samohranih roditelja koji bi pružali usluge drugim samohranim roditeljima). Ono što je istaknuto kao rizik jeste finansijsko stanje lokalnih samouprava (koje su u primerima bile predviđene kao nosioci aktivnosti) ali i potreba svih roditelja za sličnim servisima, ako se stvore preduslovi da oni zažive u praksi. Zanimljivo je i da su pojedini učesnici bili mišljenja da su ove mere loše jer mogu dovesti do pasivizacije roditelja i zanemarivanja njihovih obaveza povodom vođenja domaćinstva.
3. Afirmativne mere prema samohranim roditeljima, kao što su prednost prilikom upisa dece u vrtiće bez obzira na radnopravni status roditelja i davanje prednosti pri zapošljavanju u javnom sektoru, uglavnom su naišle na odobravanje učesnika (čak je pominjan i sistem kvota za zapošljavanje po uzoru na osobe sa invaliditetom, iako ta ideja nije predstavljena učesnicima). Ipak, indikativno je da su napomenuli, gotovo bez izuzetka, da su ove mere teško ostvarive i da će izazvati negativne reakcije šire okoline prema samohranim roditeljima, budući da i jedan i drugi problem (nedostatak mesta u predškolskim ustanovama i nezaposlenost) predstavljaju sistemske probleme koji su zajednički svim građanima, bez obzira na porodični status. Mogućnosti zloupotreba su takođe naglašene praktično od svih učesnika, kao i objektivne prepreke realizaciji nekih od predloženih mera (na primer, samohrani roditelj se zaposli na neodređeno vreme, dok status samohranog roditeljstva može izgubiti neposredno nakon toga zasnivanjem nove bračne ili vanbrane zajednice).

4.4 OSVRT NA UPOREDNOPRAVNA ISKUSTVA

Ako se osvrnemo na definicije samohranog roditeljstva u uporednom zakonodavstvu, možemo zaključiti da su one uglavnom ujednačene i da se samohranim roditeljima smatraju roditelji koji sami odgajaju svoju decu, bilo da je razlog tome razvod braka, smrt jednog roditelja, faktička nebriga drugog roditelja o deci ili bilo koji drugi razlog iz kog je samo jedan roditelj učesnik u odrastanju svoje dece. Jedinstvene definicije samohranog roditelja ipak nema ni u uporednom zakonodavstvu kao ni kod nas, ali bez obzira na tu činjenicu samohrani roditelji su po pravilu prepoznati kao posebno ugrožena kategorija. U prilog tome svedoče i statistike koje su dostupne, a odnose se na procenat samohranih roditelja u ukupnom stanovništvu, kao i na njihov socijalno-ekonomski status u odnosu na ostale kategorije stanovništva.

Posmatrajući statistike može se zaključiti da je u patrijahalnim društvima broj jednoroditeljskih porodica manji, ali postoji ujednačenost u pogledu toga da su većinski majke staratelji dece u svim sredinama – patrijahalnim i nepatrijahalnim. Tako je npr. prema podacima EUROSTAT-a u Rusiji 16% jednoroditeljskih porodica od čega su u 98% slučajeva staratelji majke, dok je u Engleskoj 50% jednoroditeljskih porodica, a u 90% tih porodica su staratelji majke. U SAD je 13% jednoroditeljskih porodica od čega 85% samohranih majki, u Norveškoj 22% jednoroditeljskih od čega 88% samohranih majki, u okruženju u Hrvatskoj postoji 15% jednoroditeljskih porodica, od čega su 83% samohrane majke. Interesan je podatak da je najveći procenat jednoroditeljskih porodica u kojima oca figurira kao jedini staratelj u Belgiji, a najmanji procenat očeva u ulozi jedinog staratelja na Kipru, u Grčkoj i Italiji što ponovo korelira sa standardima patrijahalnog društva.

U svim državama jednoroditeljske porodice imaju najveći udeo u najsiromašnijem sloju stanovništva. Ovo je logična posledica činjenice da je jedna plata nedovoljna da zadovolji potrebe života porodice, a česti su slučajevi i kada je ta jedna plata nepotpuna (samohrani roditelj radi sa nepunim radnim vremenom), ili nema ni te jedne plate (samohrani roditelj je nezaposlen). U svakom slučaju nailazimo na različite vrste socijalne pomoći u uporednom zakonodavstvu, koja se odnosi kako na roditelje uopšte, tako i na specifično samohrane roditelje, a ogledaju se u zdravstvenoj zaštiti, jednokratnoj ili privremenoj novčanoj pomoći i drugim specifičnim vidovima pomoći, iz čega izPLICITNO proizilazi da je samohrani roditelj prepoznat kao osetljiva kategorija, uprkos odsustvu precizne definicije samohranog roditeljstva.

SJEDINJENE AMERIČKE DRŽAVE (SAD)

U SAD-u od 1996 godine postoji program za pomoć materijalno ugroženim porodicama, a koji je pokrenut radi pružanja finansijske podrške i u nadležnosti je sekretarijata za zdravstvo. Uslov za korišćenje finansijske pomoći je da samohrani

roditelj pronađe posao u roku od dve godine od momenta kada je počeo da prima pomoć, a najduži period u kome se pomoć može koristiti je pet godina. U periodu dok primaju pomoć roditelji se osposobljavaju za rad, a nakon dve godine obavezni su da se uključe u radne aktivnosti minimum 30 sati nedeljno. Cilj ove akcije, osim toga da pruži neophodnu pomoć za preživljavanje je i da osnaži roditelje za rad, da im da mogućnost da steknu relevantna znanja radi pronalaženja zaposlenja, ali isto tako i da podstakne formiranje i održavanje dvoroditeljskih porodica. Postoji diskreciono pravo odbijanja pružanja pomoći porodicama koje ispunjavaju uslove u pogledu malih primanja, ukoliko se uoči da je usmereno na zloupotrebu i izbegavanje pronalaženja zaposlenja. Jedan od ključnih razloga za razvod, posebno u afro-amerikanskoj populaciji u SAD je nasilje u porodice, za šta država takođe sprovodi mere prevencije i zaštite i prepoznaje žrtve nasilja u porodici kao ugroženu kategoriju koja ima direktan pristup socijalnim davanjima. Ukupno gledano, ceo sistem se dosta razlikuje od evropskog pristupa socijalno ugroženim kategorijama.

NORVEŠKA

Jedan od najboljih primera za državu sa dobrom socijalnom zaštitom uopšte, pa tako i zaštitom samohranih roditelja, je Norveška. U opseg nadležnosti norveškog Centra za socijalni rad spada i preventivna socijalna zaštita, što podrazumeva da njihovi socijalni radnici zovu porodice i raspituju se o njihovom finansijskom, psihičkom i emotivnom stanju. Ukoliko se neko požali na određene životne uslove koje smatra neadekvatnim (na primer, niska primanja, nemogućnost zaposlenja) ili uznemiravajućim (na primer, nasilje u porodici, napuštanje porodice od strane drugog roditelja), Centar odmah reaguje i pruža vrstu pomoći koja je u skladu sa problemom neophodna. Ovakva vrsta usluge za početak zahteva veliki broj zaposlenih u centrima, a isto tako i visok standard kako bi država mogla da isprati potrebe svih građana. Ovu, kao i sve usluge socijalne zaštite koje su opisane u ovom tekstu, mogu ostvariti isključivo državljani Norveške.

Sledeći vid pomoći koji Norveška pruža su socijalni stanovi, što znači da nijedan norveški državljanin ne može završiti kao beskućnik. Dakle, ko god ne može sebi priuštiti kupovinu ili zakup stana, dobiće na korišćenje socijalni stan.

Norveška takođe pruža socijalnu pomoć, ali ova vrsta pomoći nije rezervisana isključivo za norveške državljane, već je mogu primati svi koji imaju trajno boravište na teritoriji Kraljevine Norveške, a ispunjavaju uslove da im se pomoć odobri. Socijalna pomoć podrazumeva zadovoljavanje osnovnih potreba kao što su stanovanje, hrana i oblačenje.

Obzirom da samohrani roditelji i u Norveškoj ulaze u procenat stanovništva sa najnižim primanjima, oni su jedni od najčešćih korisnika svega nabrojanog, ali osim toga država im daje i neke posebne beneficije garantovane samo za njih. Neke od tih beneficija

su uvećani dečiji dodatak, dodatak za obrazovanje, tranzicioni dodatak (dodatak za posebnu brigu o detetu kako bi lakše podnelo gubitak roditelja, do navršene osme godine života), jednokratna pomoć za zapošljavanje roditelja.

FRANCUSKA

U Francuskoj postoji poseban vid socijalne pomoći koji se daje samohranim majkama, a koja pokriva između 85 – 100% troškova deteta. Država takođe daje vaučere za pokrivanje troškova vrtića, kako samohranim roditeljima, tako i drugim roditeljima. Osim davanja koja idu direktno korisnicima pomoći država preduzima niz mera za podsticaj poslodavaca da uvode socijalne mere. Tako Francuska daje poreske olakšice poslodavcima koji nude mere profesionalnog usavršavanja, zatim koji daju dodatke na zaradu samohranim roditeljima, plaćaju dnevni boravak deci koja idu u školu ili plaćaju vrtić ili druge usluge za brigu o deci.

Na lokalnom nivou država pruža i druge vidove podrške kao što su pravna i psihološka pomoć razvedenim roditeljima sa decom, socijalno stanovanje slično organizovano kao u Norveškoj. Osim poreskih olakšica za poslodavce koji uvode socijalne mere za zaposlene država podstiče poslodavce i tako što daje subvencije poslodavcima koji zapošljavaju ugrožene kategorije stanovništva. Francuska je takođe idealan model za učenje o socijalnim preduzećima, društveno odgovornom poslovanju i organizaciji usluga u zajednici.

ITALIJA

U Italiji postoji veliki uticaj katoličke crkve koja je zabranjivala razvod pa do 1970. godine nije bio ni moguć, a kada je razvod konačno uveden u zakonodavstvo postupak razvoda je bio dugotrajan jer je obavezivao na pokušaj mirenja od dve godine. Tek od 2015. godine počeo je da važi porodični zakon koji reguliše razvod na potpuno isti način kao i ostale evropske države – jedna od posledica njegove primene je i da raste broj razvoda a samim tim i samohranih roditelja.

U Italiji ima 900.000 samohranih majki, od kojih je 58% razvedeno, 35% ima vanbračnu decu, a 7% su udovice. 42% ovih majki živi na granici siromaštva, a 16,2% nemaju osnovna sredstva za život, 63,8% su zaposlene, dok samo 18,5% ima fakultetsku diplomu. Većina ovih samohranih majki radi u režimu nepunog radnog vremena, iako je tendencija većine da rade sa punim radnim vremenom usled niskih plata i vrlo oskudnog tržišta rada.

Jedinstvena definicija samohranog roditelja ne postoji u Italiji, a regulativa u kojoj je samohrani roditelj najbolje definisan je ISEE regulativa koja se odnosi na indikatore ekonomske situacije porodice i koja je uvedena kako bi se bolje definisalo šta je to jednoroditeljska porodica radi pristupa sistemu socijalnih davanja, a i radi prevencije fiktivnih razvoda u cilju dobijanja socijalnih davanja. Prema ISEE jednoroditeljskom

porodicom se smatra porodica u kojoj samo jedan roditelj vrši roditeljsko pravo, a drugi roditelj je nepoznat, umro, zasnovao je novu porodicu ili se faktički ne brine o detetu iako ima sudsku presudu kojom je uređena alimentacija i model viđanja deteta. U nadležnosti italijanskog Centra za socijalni rad je da utvrđuje da li postoji emotivna distanca deteta sa roditeljem koji sa kojim ne živi i u tom slučaju samohrani roditelj ima pravo na pomoć. ISEE obrazac se može popuniti online, a može se predati i PIO fondu, Poreskoj upravi ili opštini.

Kao i u Francuskoj država nudi vaučere za vrtiće za period od 6 meseci, kao i jednokratnu pomoć majkama koje su na porodiljskom odsustvu, nezavisno od toga da li su samohrane majke ili ne.

5. MERE KOJE JE PREPORUČILA RADNA GRUPA – REZIME I KRITIČKI OSVRT

Međusektorska radna grupa je nakon više od godinu dana rada izvela određene preporuke koje se tiču poboljšanja položaja samohranih roditelja. Ove preporuke nastale su kao rezultat razmene informacija, iskustava, imajući u vidu postojeći normativni okvir ali i ciljajući na potencijalni uticaj na buduće njegove izmene. Mere koje su preporučene imaju za cilj da olakšaju prepoznavanje samohranih roditelja kao i ostvarivanje prava koja se vezuju za njihov status. Uporedno pravo kao i uporedna praksa, imali su značajan uticaj na konačne zaključke i preporuke. Svakako da se pri tome imalo u vidu kakva su realna ograničenja u finansijskom, organizacionom i drugom kapacitetima. Ono što je međutim indikativno jeste da se u predloženim merama mogu pronaći neki mehanizmi za čije sprovođenje nije potrebno izdvojiti značajna sredstva, kao ni posebne ljudske i materijalne resurse, a koji bi svakako mogli da unaprede položaj roditelja generalno, pa i samohranih roditelja kao posebno ugrožene grupe među njima.

Definisanje samohranog roditeljstva i adekvatna zakonska terminologija prvi je problem kojim se radna grupa bavila. Može se reći da je ovo osnovni i prethodni problem, budući da nedostatak jasne definicije sprečava da se identifikuje i veličina posmatrane grupe, kao i njihove specifične potrebe (koja svakako postoje). Zaključak koji je donet povodom ovog problema indikativan je u smislu da prati strategiju postojanja „centralne definicije“ samohranog roditeljstva u Porodičnom zakonu. Takođe, radna grupa je mišljenja da je potrebno pojednostaviti terminologiju i odustati od dvojakog karakterisanja samohranog roditelja odvojeno od jednoroditeljske porodice, odnosno roditelja iz jednoroditeljske porodice. Iako se zaključak o nužnosti postojanja definicije sasvim poklapa sa praktično osnovnom preporukom savetnika u zapošljavanju i socijalnih radnika koji su učestvovali na seminarima, čini se da u praksi postoji otpor ukidanju terminologije samohranog roditelja, iako povodom toga učesnici seminara nisu bili niti saglasni, niti su došli do jednoznačnog određenja pojma samohranog roditelja koji bi mogao pronaći svoje mesto u radnom i socijalnom zakonodavstvu.

Preporučivanje strategija izrade opšte, krovne definicije nije iznenađenje, budući da je reč o najpraktičnijem i najpreciznijem rešenju pristupa problemu određivanja samohranog roditeljstva. Iako takva definicija ne bi imala direktnu funkciju u Porodičnom zakonu, prepoznavanje ovog propisa kao centralnog za definisanje nije promaklo niti radnoj grupi, kao ni učesnicima seminara. I dok su se učesnici seminara opredelili za najširu moguću definiciju samohranog roditelja (roditelja

iz jednoroditeljske porodice) kao „roditelja koji se sam stara o detetu“ ili „roditelja koji sam zadovoljava sve osnovne potrebe deteta“ (već je napomenuto da je ova definicija kvalitetnija od prethodne), radna grupa nije detaljnije uputila na sadržinu ovog pojma. Stoga se nalazi radne grupe i nalazi učesnika seminara moraju u ovom slučaju posmatrati komplementarno, što je pristup koji neminovno vodi korišćenju jedne od navedenih definicija. Iako je postojao otklon od širokog definisanja samohranog roditelja zbog mogućih zloupotreba statusa, one nisu opravdane ako se upotrebi pomenuta nomotehnika. Naime, širina definicije u Porodičnom zakonu omogućava da se kao samohrani roditelji percipiraju najširi krugovi lica koja se sama staraju o detetu, bez obzira na formalni status. Ovo omogućava nekoliko izuzetno bitnih stvari: najpre, da se pojedinim propisima daju prava ovoj kategoriji lica koja do sada nisu imala, iako postoji realna potreba da ih koriste (ovde se pre svega misli na socijalna davanja u situaciji kada porodica formalno nije prepoznata kao jednoroditeljska); potom, da se krug korisnika pojedinačnih prava srazmerno prirodi tog prava i svrsi njegovog postojanja i korišćenja, suzi posebnim propisima koji dotična prava regulišu, a da se pri tome ne ulazi u potencijalno sužavanje same percepcije ko može biti samohrani roditelj.

Centralna evidencija jednoroditeljskih porodica prepoznata je kao korak nadogradnje na inicijalno definisanje samohranog roditeljstva i jednoroditeljske porodice. Preciznija definicija omogućava i precizniju evidenciju samohranih roditelja. Osnovna motivacija radne grupe da preporuči ovu meru svodi se na to da bi postojanje baze samohranih roditelja, koja trenutno ne postoji čak ni u institucijama koje ih evidentiraju za sopstvene potrebe, bilo dvostruko korisno. Sa jedne strane, jednostavnim uvidom u bazu lica koje odlučuje o nekom pravu samohranog roditelja moglo bi biti poznato sa svim karakteristikama njegovog statusa – faktičkog, formalnog, socijalnog, materijalnog, radnog, i slično. Ovo bi svakako omogućilo veću efikasnost rada službi koje se bave pružanjem podrške samohranim roditeljima i jednoroditeljskim porodicama. Sa druge strane, samohrani roditelji bi mogli relativno jednostavno da dokažu svoj status pred jednom institucijom, bez ponavljanja kompletne procedure pred svakom narednom kojoj se obrate. Na osnovu podataka iz baze, samohrani roditelji bi eventualno imali zadatak da donesu posebnu dokumentaciju koja dokazuje neku specifičnu činjenicu vezanu za ostvarivanje konkretnog prava; sve ostale činjenice bi već bile utvrđene u postojećoj bazi.

Loše strane ovakvog rešenja su dvojake. Najpre, postavlja se pitanje ljudskih i materijalnih kapaciteta za formiranje baze. Radna grupa je preporučila da se mogu iskoristiti neke postojeće, ili neke čiji je nastanak najavljen. Ostaje da se vidi da li će tako nešto biti moguće. Sa druge strane, a ovo su učesnici seminara istakli kao posebno važan problem, pitanja unosa podataka u bazu i njenog redovnog ažuriranja mogla bi stvoriti veće poteškoće u realizaciji celog poduhvata. Budući da je samohrano roditeljstvo fluktuirajući status koji ne mora biti trajan (naprotiv, po pravilu neće biti trajan niti u jednom slučaju a može se prekinuti na različite načine – najčešće punoletstvom dece ili navršenjem

određenog uzrasta, kao i stupanjem roditelja u novu bračnu ili partnersku zajednicu, i tome slično). Ko će, kada i kako voditi računa o ažurnosti baze, posebno imajući u vidu da je neažurna baza veoma povoljan izvor potencijalnih zloupotreba – pitanja su na koja u ovom trenutku nije moguće dati odgovor, a koja će svakako morati da budu razmatrana u nekim budućim ciklusima promišljanja ove ideje.

Zapošljivost samohranih roditelja jedan je od osnovnih problema i najvažniji konkretan zadatak kojem se mora posvetiti primarna pažnja u narednom periodu bavljenja ovom populacijom. Postojanje i sigurnost zaposlenja, faktori su koje su samohrani roditelji prepoznali kao osnovne predušlove bilo kakve druge socijalizacije i ravnopravnosti u ostvarivanju prava. Sa ovom konstatacijom su se u velikoj većini slagali i učesnici seminara. I radna grupa je stala na stanovište da ekonomsko osnaživanje samohranih roditelja, odnosno jednoroditeljskih porodica, mora biti početna tačka iz koje će se kasnije nadograditi njihova potpuna socijalna inkluzija. Pre svega, preporuka radne grupe je da bi roditelji iz jednoroditeljskih porodica morali biti prepoznati kao osnovna teže zapošljiva grupa u godišnjim Nacionalnim akcionim planovima zapošljavanja, što bi im otvorilo mogućnosti za učešće u većem broju mera aktivne politike zapošljavanja. Ono što je međutim istaknuto i u raspravama na radnoj grupi ali su isticali i učesnici seminara, jeste nedovoljna zaštita samohranih roditelja od diskriminacije pri zapošljavanju i kasnije na radu. Među primerima loše prakse savetnika u zapošljavanju i socijalnih radnika, kao i među osnovnim indikatorima samohranog roditeljstva, upravo su bile okolnosti u kojima su poslodavci bili pod uticajem predrasuda o samohranim roditeljima i zbog toga odbijali da ih zaposle, ili ih ucenjivali da se faktički odreknu pojedinih radnih prava kako bi zadržali posao (a imajući informacije o njihovom lošem materijalnom stanju i faktičkoj nužnosti zadržavanja zaposlenja bez obzira na potencijalno kršenje radnih prava). Činjenica da praktičari iskazuju takva saznanja o raširenoj i utemeljenoj diskriminaciji, koja se statistički ne opaža i nema svoje razrešenje unutar sistema (najpre sankcionisanjem poslodavaca ali dugoročno gledano – njihovom edukacijom) veoma je zabrinjavajuća i dodatni je otežavajući faktor.

Neinformisanost samohranih roditelja i drugih aktera koji su od značaja za ostvarivanje specifičnih prava samohranih roditelja, pokazala se kao jedna od važnih prepreka za ostvarivanje zacrtanih budućih zadataka. Stepenn neinformisanosti svih strana koje su uključene u ostvarivanje prava samohranih roditelja, veoma je visok. I dok se može tolerisati neinformisanost zaposlenih u državnim institucijama i organima koji se ne bave direktno samohranim roditeljima, nedostatak informacija kod samih samohranih roditelja i poslodavaca, izuzetno je zabrinjavajući. Zbog toga je radna grupa smatrala da je nužno skrenuti pažnju i na ovaj aspekt problematike položaja samohranih roditelja. I zbog prethodno pomenute diskriminacije ali i iz drugih razloga, potrebno je više raditi sa poslodavcima i informisati ih o svim pogodnostima koje bi potencijalno mogli ostvariti angažovanjem samohranih roditelja (a u skladu sa tačkom koja analizira zapošljivost samohranih roditelja). U indikativnom istraživanju koje je sprovedeno u okviru realizacije

projekta, gotovo svi ispitanici su se složili da bi posebne podsticajne mere poslodavcima dovele ne samo do interesovanja poslodavaca za ovu kategoriju nezaposlenih, već bi to bila prilika i da se kroz intenzivnije kontakte poslodavaca sa samohranim roditeljima radi na razbijanju predrasuda i značajnijem informisanju o njihovom položaju i problemima. Senzibilizacija prema samohranim roditeljima je niska ali i to je samo jedna od posledica toga što poslodavci malo znaju o ovoj populaciji. Sa druge strane, samohrani roditelji poseduju veoma nizak nivo znanja o postojećem sistemu podrške – praktično najveći broj njih ne poseduje informacije o tome kako može da poboljša svoj položaj u okviru raspoloživih mera i programa. Lokalna zajednica je prema zaključcima radne grupe pravo mesto na kojem bi informacije mogli dobiti; sličnog mišljenja bili su i učesnici seminara, budući da je jedna od preporuka koje su se ponavljale bila da je potrebno osnovati lokalnu kancelariju koja bi pružala različite vrste pomoći – od informisanja do upućivanja na nadležne organe, kao i pružanja osnovne pravne pomoći (pravne informacije, pravnog saveta).

Socijalna aktivacija samohranih roditelja podrazumeva čitav niz razmatranih mera koje vode boljoj iskorišćenosti vremena koje samohrani roditelji imaju na raspolaganju, njihovom uključivanju u društvene tokove i aktivnosti, kao i razvoju ideja usluga u zajednici na lokalnom nivou koje bi pratile inicijative osnaživanja samohranih roditelja. Finansiranje ili kofinansiranje (subvencionisanje) lokalnih biznisa koji bi se bavili pružanjem usluga samohranim roditeljima ispod tržišnih cena, naišlo je na dobar prijem učesnika seminara. Kroz različite oblike usluga (sređivanje kuće, pranje i peglanje, čuvanje dece, spremanje obroka, i slično) postiže se dvostruki praktični efekat. Sa jedne strane se omogućava samohranim roditeljima da aktivno traže posao ili da prihvate i one poslove koji podrazumevaju neizvesnost radnog vremena (čest prekovremeni rad, noćni i smenski rad). Sa druge strane, pojedine usluge omogućavaju roditeljima koji rade da po prihvatljivoj ceni omoguće da racionalnije koriste svoje slobodno vreme, odnosno da isto provedu sa decom ili u aktivnostima socijalizacije. I radna grupa i učesnici seminara prepoznali su u radu socijalnih preduzeća šansu da se na ovaj način ne samo uštedi vreme (i novac) samohranim roditeljima, već i da se samohrani roditelji uključe u osnivanje i rad takvih preduzeća, čime bi se omogućila njihova bolja zapošljivost. Svakako najveća prepreka realizaciji takvih ideja jeste nedostatak zakona kojim bi se regulisala socijalna preduzeća, kao i potpuno odsustvo svesti o podrškama društveno odgovornom poslovanju – zbog čega najčešće izostaju akcije poslodavaca koje su uobičajene u uporednim praksama. Osim toga, kako su učesnici seminara veoma često isticali, postoje prepreke koje se tiču novčanih davanja lokalnih samouprava (većina učesnika je ocenila da lokalne samouprave nisu finansijski spremne za uvođenje takvim mera podrške) kao i mogućnosti zloupotrebe (koje se mogu lako eliminisati proširenjem korisnika usluga na najširi mogući krug građana koji se ne bi ograničavao na samohrane roditelje i jednoroditeljske porodice, što je takođe bila ideja koja je naišla na podršku učesnika).

6. PREDLOZI MEĐUSEKTORSKE GRUPE O NORMATIVNIM IZMENAMA, PRAKSAMA PRIMENE ZAKONA I DRUGIM INICIJATIVAMA SA CILJEM UNAPREĐENJA POLOŽAJA I PRAVA SAMOHRANIH RODITELJA

Međusektorska grupa je usaglasila svoje stavove na sastancima održanim u okviru realizacije projekta „Jačanje rodne jednakosti i položaja samohranih majki na tržištu rada u Srbiji“ i došla do sledećih zaključaka:

- Ne postoji definicija pojma samohranih roditelja, kao ni elementi određivanja samohranog roditeljstva u propisima u kojima se samohranim roditeljima garantuju određena prava. Ovo je slučaj sa Porodičnim zakonom, Zakonom o socijalnoj zaštiti, Zakonom o radu. U Zakonu o finansijskoj podršci porodici sa decom postoji definicija jednoroditeljske porodice, koja nije ni nomotehnički ni suštinski potpuna i precizna. Na nivou jedinica lokalne samouprave takođe ne postoje jedinstveni indikatori ko se može smatrati samohranim roditeljem.

- Ne postoji precizna i potpuna evidencija samohranih roditelja, kao ni jednoroditeljskih porodica.

- Ne postoje koordinirani naponi da se položaj samohranih roditelja prepozna kao socijalni problem i reši kroz izmene propisa ali i kroz inicijative i aktivnosti kako na nivou Republike, tako na nivou lokalnih samouprava.

Na osnovu utvrđenih problema i pravnih praznina, međusektorska grupa predlaže nadležnim ministarstvima, drugim organima i institucijama državne uprave i lokalne samouprave, da se položaj samohranih roditelja unapredi sledećim merama:

- Umesto termina „samohrani roditelj“ koji se do sada upotrebljavao u raznim propisima, trebalo bi koristiti termin „roditelj iz jednoroditeljske porodice“, kao i termin „jednoroditeljska porodica“.

- U Porodični zakon bi morala biti uneta odredba kojom se definiše samohrani roditelj (roditelj iz jednoroditeljske porodice) i to kao „roditelj koji samo stalno vrši roditeljsko pravo“. Drugi elementi određenja samog pojma nisu potrebni, jer će se utvrđivati u zakonima u kojima se regulišu pojedina prava roditelja iz jednoroditeljskih porodica i jednoroditeljskih porodica.

- Radnopravna definicija roditelja iz jednoroditeljske porodice ne bi trebalo da se razlikuje od opšte definicije ovog pojma. Suština njegovog normiranja jeste da se takvom roditelju daju određena prava koja ne zavise niti od jednog drugog faktora, kako radnopravne prirode, tako ni socijalnopravne prirode.

- Socijalnopravna definicija roditelja iz jednoroditeljske porodice bi sadržala druge elemente koji se vezuju kako za opšte uslove korišćenja nekog prava iz socijalne zaštite, tako i za posebne uslove koji bi važili samo za roditelje iz jednoroditeljskih porodica i jednoroditeljske porodice.

- Da bi roditelji iz jednoroditeljskih porodica lakše dokazivali svoj status, trebalo bi uvesti centralnu evidenciju jednoroditeljskih porodica. Ova evidencija bi koristila dokumentaciju koju je roditelj predao prilikom inicijalnog utvrđivanja svog statusa, dok bi kod utvrđivanja ispunjenosti uslova za neko pravo koje im po zakonu pripada, roditelji morali da dopune tu dokumentaciju isključivo dokazima koji su specifično određeni za sticanje prava u pitanju. Da bi se ovako nešto realizovali, potrebno je da istu bazu podataka dele institucije socijalne zaštite, Nacionalna služba za zapošljavanje, kao i organi i institucije lokalnih samouprava. Trebalo bi analizirati mogućnosti da li se informacioni sistem predviđen Zakonom o finansijskoj podršci porodici sa decom može iskoristiti i u ove svrhe.

- Roditelji iz jednoroditeljskih porodica bi morali da budu prepoznati kao osnovna teže zapošljiva grupa u godišnjim Nacionalnim akcionim planovima zapošljavanja. Ovo je naročito značajno imajući u vidu da istraživanja sprovedenim u okviru realizacije projekta na indikativnom uzorku roditelja iz jednoroditeljskih porodica navode nezaposlenost i nesigurnost zaposlenja kao osnovne probleme koji dalje uzrokuju finansijsku i socijalnu ugroženost ove populacije.

- Roditelje iz jednoroditeljskih porodica bi trebalo aktivnije i kontinuirano informisati o lokalnim i nacionalnim projektima, akcijama i inicijativama podrške koje organizuje lokalna samouprava, ili lokalne organizacije civilnog društva.

- Na nivou poslodavaca, trebalo bi izvršiti edukaciju obe strane o mogućnostima koje već pruža Zakon o radu kada je reč o mogućnostima za fleksibilnost radnog vremena i radnih obaveza roditelja iz jednoroditeljskih porodica.

- U skladu sa merama podsticaja održivog razvoja preduzetništva, trebalo bi inicirati nacionalne i lokalne mehanizme podrške preduzetnicima koje uključuju zapošljavanje teže zapošljivih grupa, između ostalih i roditelja iz jednoroditeljskih porodica (subvencije, poreske ili druge olakšice, olakšice prilikom iznajmljivanja poslovnog prostora, usmerene javne nabavke, i slično) i kreiranje inovativnih modela pružanja usluga u zajednici koje doprinose usklađivanju rada i roditeljstva i unapređivanje ekonomske nezavisnosti jednoroditeljskih porodica.

- U skladu sa mogućnostima jedinice lokalne samouprave, trebalo bi podržati inicijative za socijalnu aktivaciju roditelja iz jednoroditeljskih porodica (ekonomsko osnaživanje kroz edukaciju i zapošljavanje, grupe za podršku, grupe za zajedničke kulturne, rekreativne i druge aktivnosti).

U Beogradu, 18.12.2018. godine

The first part of the document discusses the importance of maintaining accurate records of all transactions. It emphasizes that every entry, no matter how small, should be recorded to ensure the integrity of the financial data. This includes not only sales and purchases but also expenses and income. The document provides a detailed list of items that should be tracked, such as inventory levels, accounts payable, and accounts receivable. It also outlines the procedures for recording these transactions, including the use of journals and ledgers.

The second part of the document focuses on the reconciliation process. It explains how to compare the company's records with bank statements and other external sources to identify any discrepancies. This process is crucial for detecting errors and preventing fraud. The document provides a step-by-step guide to performing a reconciliation, including how to identify and investigate any differences. It also discusses the importance of documenting the results of the reconciliation and taking corrective action when necessary.

The third part of the document discusses the importance of regular audits. It explains that audits are essential for ensuring the accuracy and reliability of the financial statements. The document provides a list of items that should be audited, such as cash, inventory, and fixed assets. It also outlines the procedures for conducting an audit, including how to select the audit firm and how to prepare for the audit. The document emphasizes that audits should be conducted regularly and that the results should be used to improve the company's internal controls.

The fourth part of the document discusses the importance of maintaining accurate records of all transactions. It emphasizes that every entry, no matter how small, should be recorded to ensure the integrity of the financial data. This includes not only sales and purchases but also expenses and income. The document provides a detailed list of items that should be tracked, such as inventory levels, accounts payable, and accounts receivable. It also outlines the procedures for recording these transactions, including the use of journals and ledgers.

